JOURNAL OF SOCIAL AND HUMANITIES SCIENCES RESEARCH (JSHSR)
Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi

ISSN:2459-1149

Article Type	Received / Makale Geliş	Published / Yayınlanma
Research Article	28.10.2020	30.12.2020

http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.2226

Prof. Dr. İ. Kahraman ARSLAN
İstanbul Ticaret Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İstanbul / TÜRKİYE

Tezer PALACIOĞLU
İstanbul Ticaret Üniversitesi, Uluslararası Ticaret Doktora Öğrencisi, İstanbul / TÜRKİYE

Citation: Arslan, İ.K. & Palacıoğlu, T. (2020). Afrika'da yabancı yatırımlar ve Türkiye. *Journal of Social and Humanities Sciences Research, 7*(63), 3818-3833.

AFRİKA'DA YABANCI YATIRIMLAR VE TÜRKİYE

ÖZET

Hızla gelişen ulaştırma, haberleşme teknolojisi dünyada fiziki ve fikri sınırları ortadan kaldırırken, sermaye birikimine bağlı olarak artan araştırma geliştirme bütçeleri, hep daha iyiyi arayan yönetim anlayışı ile birlikte enerji ve üretim teknolojisindeki gelişim her geçen gün yeni ürünleri, daha fazla sayıda insan hayatına sokma başarısını göstermektedir. Üretim tarafındaki bu olağanüstü gelişimin sürdürülebilmesi ise ancak üretimi teşvik edecek tüketim talebi ile mümkündür. Oysa bu o kadar kolay değildir. Öncelikle ürünleri talep eden zengin Avrupa ve Amerika başta Kuzey Yarıküre'nin gelişmiş toplumlarında tüketici nüfusu artmak bir yana büyük bir gerileme söz konusudur. Pek çok üründe doyuma ulaşmış tüketicilerin medyan yaşı 40'ın üzerinde olup hızla yaşlanan toplumların tüketim talebi de daha azdır. Üstüne bu zengin tüketicileri hedefleyen çok sayıda rakip vardır. Orta gelir düzeyindeki ülkelerin tüketicileri ise gerek korumacı politikalar, gerekse ölçek ekonomisinden yararlanarak maliyet avantajına sahip üreticiler tarafından sarılmıştır. Yine pompalanan tüketimle artan hane halkı borçluluk oranları yeni tüketimi geliştirmenin önünde engeldir. Bu açmazdan en önemli çıkış fırsatlarından biri, belki de en önemlisi yeni doymamış pazar arayışları olarak değerlendirilmektedir. Bugünden kıtanın geleceğinde yer tutmak isteyen ülkeler tarafından yapılan doğrudan yatırımlar kıtadaki güçler mücadelesine ilişkin önemli ipuçları ortaya koymaktadır. Türkiye gibi gelişmekte olan ve dünya ekonomisinde ilk 10 içerisinde yer alma iddiasında olan bir ülke için bu mücadelede yer almak kaçınılmaz bir gerekliliktir. Kıtayla ilişkileri 15. yy'a dayanan ve sömürgeci gibi olumsuz algısı bulunmayarak önemli avantaja sahip ülkemizin, Afrika potansiyeli ile doğrudan yatırım yapan eski ve yeni sömürgeci rakiplerini değerlendirmesinde yarar bulunmaktadır.
Anahtar Kelimeler: Afrika, yabancı yatırımlar, Türkiye

FOREIGN INVESTMENT IN AFRICA AND TURKEY'S POSITION

ABSTRACT

The developing energy and production technologies have been succeeding to introduce an ever-increasing number of new products to the usage of human lives, with the help of boosting research and development budgets as a consequence of capital accumulation, as well as today's management philosophy of searching for the best, while the rapid developments in transportation and information technology have been lifting the physical and intellectual barriers. The continuity of this outstanding development in the production site would be possible only with the existence of a consumption demand that will encourage production. However, this is not that much easy. First of all, the demanding rich and developed nations of Northern hemisphere especially Europe and America is not increasing but losing their consumer population. Further, the consumers of these nations whose median age is over 40 and increasing so after, has been mainly saturated and have a decreasing consumption demand due to ageing. Besides, there have been many rivals targeting the same rich groups. On the other hand, the consumers of medium income countries, have been surrounded by protectionist policies or by the producers using the cost advantage of economies of scale. The increased household debts because of pumped consumption stand as an obstacle before the new consumption development. One of them or the best option to exit from this closed cycle is regarded as the search for unsaturated new markets. The direct investments of those countries which want to take a part in the Continent's future by today reveal certain hints of this power struggle. Being part of the struggle in Africa is an inevitable must for Turkey as a developing country which tries to reach the target of climbing to the list of top 10 economies of the World. Turkey which has deep relations with the Continent starting early as 15. Century and has no shame of colonisation, definitely has benefits to investigate the potential and rivals investing in Africa.
Keywords: Africa, foreign ınvestment, Turkey

1. GİRİŞ

1990'lı yılların başından bu yana dünyamız, her halde tarih boyunca yaşadığı en hızlı sosyo ekonomik değişimlerle karşı karşıya kalmıştır. Özellikle 1990'lı yılların başında Berlin Duvarı'nın yıkılması ve Sovyet Bloğu'nun çökmesi, II. Dünya Savaşı sonrası oluşturulan "*yeni*" dünya düzenini "*eski*" hale getirmiş, küreselleşme hız kazanmıştır. 1990'lar ve sonrası, aynı zamanda Çin'in 1970'lerin sonunda başlattığı kalkınma hamlesini hızlandırmasına da tanıklık etmiştir. Artık kendi içine kapalı ekonomilerin sayısının iki elin parmakları ile sayılabildiği bu "*yeni*" düzen; küreselleşme, açılım ve pazar arayışları ile dikkat çekmektedir.

Bu değişimin merkezinde yer alan ana unsur, Çin ile birlikte ön plana çıkmaya çalışan Hindistan ve Türkiye yanında, eski güçlerini korumaya çalışan Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Avrupa Birliği (AB), Japonya ve yeniden bir ekonomik imparatorluk kurma iddiasındaki Rusya arasında, güç savaşları, günümüzün belirgin gerçeğidir. Gücü pekiştirmek için etki alanlarını artırmaya çalışan eski-yeni güçlerin mücadele alanlarının en önemlilerinden birisi eski kıta *Afrika'*dır.

Ellidört ülkenin yer aldığı Afrika'da süren mücadeleyi kıtanın bugün sahip oldukları ile açıklamak çok sığ bir yaklaşım olacaktır. Dünyanın en önemli ticaret emtiası olan ve kıtada az sayıda ülkenin sahip olduğu petrolün tahtı pandemi ve elektrikli motorlar ile sallantıdadır. Kıymetli metaller, kobalt, manganez, krom gibi az sayıda maden dışı doğal kaynaklarda belirgin üstünlükleri yoktur. Kakao, susam, vanilya dışında pazarı domine ettiği, aranan ve elastikiyeti düşük tarım ürününden bahsetmek pek mümkün değildir. Üstüne, fakirlik, savaşlar, yolsuzluklar, hastalık, kuraklık, göç gibi olumsuzluklarla anılmaktadır. Öyleyse tüm bu olumsuzluklara tezat olarak Afrika'da "mevzi kazanma" çabasının başka bir anlamı olmalıdır; yapılan, geleceğe yatırımdır.

Yeni bir dünya kurulmaktadır ve bugünün güçsüzleri, yarının önemli "çevre ülkeleri" olmaya adaydır. Afrika'ya yatırım yapanlar ise bugünün merkez ülkesi konumlarını yarın da devam ettirmek isteyenler ile yarının yeni merkez ülkeleri olmak isteyenlerdir. Afrika'nın Birleşmiş Milletler başta olmak üzere uluslararası örgütlerde sağlayabileceği oy desteği ve genç ve hızla artan nüfusuyla, bugün olmasa bile gelecekte sahip olması ihtimal dahilinde olan ekonomik güç potansiyeli çekim noktasıdır. Özellikle kıtanın –ve dünyanın- en az gelişmiş bölgesi olan Sahra Altı'nda, bir anlamda Afrika'yı paylaştıran geçmişin ünlü Berlin Konferansı (1884) sonucu ortaya çıkan "Afrika'ya Hücum"un ikinci perdesi sahnededir.

2. HAMMADDE VE İNSAN KAYNAKLARI DEPOSU AFRİKA

Bilindiği üzere Afrika'da ekonomik altyapının geriliği, sanayinin son derece ilkel düzeyi ile nihai ürün üretimi son derece sınırlıdır. Tarih boyunca imparatorluklara beşiklik etmiş, önemli ticaret rotalarının üzerinde yer alan ve gelişmiş Avrupa ile deniz komşusu olan Kuzey Afrika ve 20 yy başında eşsiz doğal kaynak zenginliği ile yabancı yatırımları çeken G.Afrika dışında kaynaklarını işleme imkanlarından büyük ölçüde yoksun Afrika'nın, uluslararası ticaret yapabilmesini sağlayan tek etken sahip olduğu doğal zenginlikleridir. Ne yazık ki hiçbir sanayinin gelişmediği kıtanın bu zenginlikleri de yabancı şirketlerin elindedir. Afrika'nın doğal kaynakları, çok büyük ölçüde işlenmeksizin hammadde olarak ihraç edilmektedir.

Dünya için en önemli yeraltı kaynakları arasında ilk sırayı alan petrol açısından bakıldığında, Afrika 2018 sonu itibariyle 125,3 milyar varil kanıtlanmış rezerv ile dünya toplamının %7,2 ile sınırlı bir kısmını karşılamaktadır. Bu oran düşük gibi gözükmekle birlikte rezervlerin yarıya yakınının Ortadoğu bölgesinde toplanmış olması gerçeği ile birlikte yine de önemli bir payı oluşturduğu unutulmamalıdır. Üretim açısından değerlendirildiğinde Nijerya %12, Angola %16, Cezayir %18, Libya %19 büyük üreticidir. Üretimdeki artış hızında Kongo C. %23,6, G. Sudan %17,5 ile dikkat çekmektedir.[1]

[1] *World Mining Data (2019),* Austria, Int. Organizing Committee for the World Mining Congress https://www.world-mining-data.info/wmd/downloads/PDF/WMD2019.pdf

(ISSN:2459-1149) | Vol: 7 Issue: 63 | pp: 3818-3833

Dünya enerji piyasası için stratejik bu kaynakların dışında da bazı stratejik madenlerde Afrika ülkelerinin üretimleri öne çıkmıştır. Bunların başında dünya kamuoyu tarafından en çok bilinen "değerli madenler"dir. Afrika bir bütün olarak dünya altın üretiminde 2017 yılı itibariyle %22,5 paya sahiptir. Dünya platinyum ve rodyum üretiminin sırasıyla %79,9 ve %86,3 bölümü G. Afrika ve Zimbabve'de gerçekleştirilir. Elmas mücevher üretiminin yine %37,8 kısmı Afrika Kıtası'ndadır. Bu konuda ilk 20 üretici ülkenin 14'ünün Afrika'da olması dikkat çekmektedir. Bunun dışında, tantalyum, kobalt, krom, manganez Afrika'nın dünya üretiminin yarıdan fazlasını (manganez için %49,4) ve titanyum 1/3'den fazlasını gerçekleştirdiği madenlerdir.[2]

Tarım ürünlerinde ise Afrika ülkelerinin başta kakao, susam tohumu, kulkas, Hint yerelması, kola fındığı, tatlı patates, pireotu, manyok, darı, sisal, güvercin bezelyesi, sorgum, karanfil, bakla ve Kuzey Afrika bazlı olarak; hurma, zeytin, incir, turunçgiller ve kırmızıbiber üretiminde dünyada ilk 10 içerisinde yer aldığı görülmektedir.

Bahsedilen yer altı ve yer üstü doğal kaynaklar Afrika için sürdürülen mücadeleyi açıklamaktan çok uzaktır. Hiç kuşkusuz en önemli kriteri genç ve çok hızlı artan nüfus olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır. Bilindiği üzere *pazar* potansiyelini belirleyen en önemli unsurlardan biri nüfustur**.** Her ne kadar nüfus potansiyelinin en önemli belirleyicisi satın alma gücünü ve dolayısıyla üretimi-tüketimi velhasıl tüm ekonomik faaliyetleri harekete geçiren kişi başı gelir açısından deyim yerindeyse "acınacak" halde olan Kıta, yakın geçmişte Çin ve içinde bulunduğumuz dönemde Hindistan örneklerinde görüldüğü üzere devletlerin ömründe kısa sayılabilecek yarım asırda dahi kalkınma potansiyeline sahiptir.

2100 yılına ilişkin tahminlerde dünya nüfusuna 3,080 milyar kişinin eklenmesi beklenmekte olup %95,5'i olan 2,939 milyarının A*frika kaynaklı* olarak geleceği hesaplanmaktadır. Bu rakamın da 2,691 milyonu Sahra Altı ülkelerindendir.[3] Milli gelir açısından önemli olan beşeri sermaye bahsinde özel bir açıklama da nüfusta yaşlılık üzerine yapılmalıdır. 2020 Mart ayı sonrası yaşanan pandemi sırasında sık sık gündeme geldiği üzere, bugün gelişmiş ülkelerin büyük kısmı "yaşlı nüfus sorunu yaşamakta olup, gelecekte sorun daha büyük boyutuyla ortaya çıkacaktır.

Tablo 1: Yaşlılık Sorunu Yaşayacak Ülkeler (65+ Yaş/Toplam Nüfus %)

	2015	**2020**	**2030**	**2040**	**2050**
Japonya	**26**	**28,2**	**30,3**	**34,2**	**36,4**
İspanya	18,9	20,4	**25,7**	**32,2**	**36,3**
Polonya	15,6	18,6	**23,2**	**25,9**	**31,6**
Almanya	**21,1**	**22,2**	**26,8**	**30**	**30,7**
B.Krallık	18,1	19	**22**	**24,3**	**25,4**
Brezilya	8	9,5	13,6	17,8	**22,9**
ABD	14,6	16,6	**20,4**	**21,6**	**22,1**
Rusya	13,5	15,5	19,3	19,9	**22,1**
Kore	13	15,7	**23,9**	**31,1**	**35,3**
Hong Kong	15,2	18,1	**25,9**	**30,6**	**33,9**
Singapur	11,7	15	**23,2**	**29,7**	**33,6**
Tayland	10,6	12,9	19,4	**25,8**	**29**
Çin	9,7	12,2	17,1	**23,8**	**26,3**
Vietnam	6,7	8,1	12,4	17	**21,5**
Malezya	5,9	7	9,7	12,4	16,3
Endonezya	5,10	5,80	8,30	11,10	13,80
Filipinler	4,6	5,2	6,7	8,3	9,8
< %7	%7-%14	%14-%20	>%20		

Kaynak: UN Population Database 2017 Revision, Standard Chartered Research

Yeşil- %7'nin altında, Sarı- %7-%14, Pembe- %14-%20, Kırmızı- %20'nin üstünde

[2] World Mining Data 2019, Austria, Int. Organizing Committee for the World Mining Congress
[3] World Population Prospects 2019 Online Edition. Rev. 1, UN

3. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA YOLUNDA YABANCI YATIRIMLAR

Afrika'nın kalkınmasında uluslararası yardımlar ve kıta dışında çalışan işçilerin gönderdiği dövizler ile doğrudan yabancı yatırımlar önemli yer tutmaktadır. Ülke kaynaklarının onlarca yıl yabancılar tarafından sömürülmesi ve Afrikalıların kendi vatanlarında parya olarak çalışmak zorunda kalmaları ile sermaye sınıfının oluşamaması ihtiyaçların karşılanması için yapılacak yatırımlarda dış kaynak kullanımını zorunlu kılmıştır. Afrika'nın son 50 yılda aldığı doğrudan yabancı yatırımlara bakıldığında dikkat çeken unsurlar şunlardır[4]:

Kıtanın bir yılda almış olduğu yatırım 1970'de 1.267 milyon $'dan 2018 sonunda 45,9 milyar $'a ulaşmıştır. Miktar olarak görülen büyük artışa karşın oran olarak dünya yabancı yatırımları pastasından aldığı pay %9,6'dan %3,5'e gerilemiştir. Afrika'ya yapılan yatırımlar oran olarak olmasa bile değer olarak en yüksek rakama 2008 küresel krizinin başlangıç döneminde 58 milyar $ ile ulaşmış, daha sonrasında bu rakama en yakın miktarın oluşması için 4 yıl geçmesi gerekmiştir. 2013-15 arası 50-57 milyar $ yatırım alınmış ise de 2016-18 arası rakamlar 45 milyar $'a inmiştir.

Yabancı yatırımların genel olarak 1/3'ü Arapça konuşulan Akdeniz'e komşu az sayıdaki ülkeye sahip Kuzey Afrika'ya yönelmektedir. Ancak 2010-18 arası dönemde bu kez yatırımların %25'ten azı bölgeye yapılarak tersine bir değişim söz konusudur.

Tablo 2: Doğrudan Yabancı Yatırımlar Stoğu (Milyon $)

	1980	1990	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019
Dünya	**701**	**2.196**	**7.377**	**11.423**	**19.922**	**26.313**	**28.243**	**32.624**	**32.272**	**36.470**
Gelişenler	**295**	**509**	**1.546**	**2.656**	**6.087**	**8.541**	**9.087**	**10.304**	**10.679**	**11.312**
Afrika	**41,1**	**60,0**	**153,1**	**281,6**	**613,6**	**760,4**	**813,8**	**891,2**	**894,7**	**954,0**
Kuzey Af.	**11,3**	**24,0**	**45,6**	**83,6**	**201,1**	**244,8**	**257,8**	**276,2**	**284,1**	**301,6**
Sahra Altı	**29,8**	**36,0**	**107,5**	**198,0**	**412,5**	**515,6**	**556,0**	**615,0**	**610,5**	**652,4**
Doğu A	3,4	4,9	7,2	22,9	52,8	119,2	136,4	149,1	162,0	169,3
Orta A	2,1	4,1	5,0	31,3	71,2	98,7	100,4	109,5	112,2	120,7
Güney A	19,3	13,0	47,4	101,8	188,4	138,0	148,1	170,2	141,8	145,1
Batı A	5,0	14,0	33,0	41,9	100,0	159,7	171,1	186,2	194,6	203,7

Kaynak: UNCTAD Veri tabanı (2019 verileri 2020 World Investment Report s-242-43).

Sahra altında en büyük değişim kıtanın güneyindedir. Kıtanın en büyük ekonomisi olan G. Afrika nedeniyle bölgenin 1980'de toplam yabancı yatırım stoku içerisinde %47,1 olan payı 2000-2005-2010 arası sırasıyla %31-36-31 olarak, 1/3 civarında dolaşmış ise de 2012'den sonra hızla azalarak 2015'de %18,1'e, 2019'da da %15,5'e gerilemiştir. Buna karşın;

- Batı Afrika'nın 1980'de %12,1 olan payı 2019'da %21,8'e,
- Doğu Afrika'nın 1980'den 2010'a %8,5 dolayında gezen payı 2019'da %18,1'e,
- Orta Afrika'nın 1980'de %5,1 olan payı 2019'da %12,9'a tırmanmıştır.
- Sahra altında ise 1970'lerde G. Afrika'nın %24 olan payı son 10 yılda %9,4'e kadar inmiştir.

Afrika'da yabancı sermaye stoku 2019 sonunda yaklaşık 954 milyar $'a yaklaşmıştır. Bu, 2010'a göre %55,5, 2000'e göre de %523 artışa karşılık gelmektedir. Tüm olumlu gelişmelere rağmen kıtanın bir bütün olarak dünya sermayesinden aldığı pay yalnızca %2,6'dır. Ülkeler itibariyle gelen yabancı sermayenin stok toplamı ve 2014-19 arası 6 yıl ortalama sermaye girişine ilişkin değerlendirme yatırım olanakları açısından hangi ülkelerin daha çekici olduğuna dair oldukça ilginç sonuçlar ortaya koymaktadır;

[4] UNCTAD ve World Investment Report 2019 verileri kullanılarak hesaplanmıştır.

Tablo 3: Ülkeler İtibariyle Gelen Yabancı Sermaye (Milyon $)

	2014-19 Yıllık Ort. Ser. Giriş	2019 stok	Son Yıl Değiş %		2014-19 Yıl Ort. Serm. Girişi	2019 stok	Son Yıl Değiş%
G. Afrika	3.617	150.951	17,2	Çad	282	6.495	6,5
Mısır	7.143	126.639	8,8	Senegal	577	6.398	20,6
Nijerya	**4.788**	98.618	**-1,1**	Morityus	646	5.765	8,5
Fas	2.817	66.523	3,6	Zimbabve	452	5.713	5,2
Mozambik	**3.180**	42.893	5,5	Botsvana	280	5.042	4,5
Gana	**3.100**	38.445	6,4	Mali	367	4.971	11,4
Cezayir	1.110	31.956	4,4	Gine	476	4.738	**-1,2**
Tunus	953	29.542	10,3	Somali	356	3.152	15,7
Kongo	**3.193**	28.946	13,2	Seyşeller	170	3.145	4,0
Sudan	**1.178**	28.494	3,0	Burkina F.	278	2.664	-1,6
D.Kongo	**1.506**	25.622	6,7	Ruanda	393	2.631	16,2
Etiyopya	**3.078**	24.923	12,0	Benin	221	2.433	7,8
Tanzanya	1.166	21.824	5,4	Kabo V.	123	2.169	9,0
Zambiya	981	19.134	-6,4	Sierra L.	311	2.084	4,1
Angola	-740	18.618	**-21,5**	Cibuti	175	1.755	**-20,9**
Libya	--	18.462	0,0	Togo	98	1.619	-9,6
Kenya	**1.058**	15.742	9,2	Malavi	217	1.513	8,1
E.Ginesi	268	14.564	3,2	Eritre	55	1.122	6,4
Uganda	971	14.317	7,4	Esvatini	31	.784	-2,2
Gabon	**1.196**	12.241	**18,4**	Lesotho	59	732	19,2
Fildişi S.	734	10.775	5,3	O.Afr C.	11	684	4,0
Moritanya	469	8.995	**21,4**	Gambiya	16	443	8,8
Liberya	311	8.862	1,8	S.Tome-P.	32	269	**-41,8**
Kamerun	720	8.434	16,7	Gine-Bisse	23	229	15,1
Madagaskar	361	7.733	**21,6**	Burundi	9	228	-6,2
Nijer	507	7.011	7,3	Komorlar	6	129	5,7
Namibya	363	6.828	1,5				

Kaynak: UNCTAD verilerinden hesaplanmıştır.

Kıtanın en büyük ekonomileri olan G. Afrika, Mısır ve Nijerya yabancı yatırımda da en çok ilgiyi gören ülkeler olup, 98-151 milyar $ arası sermaye stokuna sahiptirler. Bu üç ülkenin payı, toplamın %39'4 üne ulaşmaktadır. Aynı üçlü son 6 yıldır yıllık en yüksek yatırım girişlerinde de en üsttedir. Ancak Mısır ve Nijerya, G. Afrika'yı altlarına almış durumdadır. Yine de 2019'da Nijerya'nın sermaye stokunun %1,1 ile sınırlı da olsa azaldığını belirtmek gerekir.

Bu üçlüyü bir başka Akdeniz ülkesi Fas, 66,5 milyar $ stok ile takip etmekte olup başta tekstil alanında olmak üzere toplamda son 6 yılda yıllık ortalama 2,8 milyar $ yabancı yatırım almaktadır. Kuzey Afrika'nın diğer Akdeniz ülkeleri olan Cezayir ve Tunus da sırasıyla 32,0 ve 29,5 milyar $ yabancı yatırım stoku ile üst sıralarda olmakla beraber her ikisi de Mozambik ve Gana'nın gerisindedir.

İngiliz eski sömürgesi Gana'nın, Sahra altında 1957'de ilk bağımsızlığını kazanan, Mozambik'in ise Portekiz'den 1975'te en geç bağımsızlığını kazananlardan olduğu hatırlardadır. Her iki ülkeye de son 6 yılda ortalama yaklaşık 3,1 milyar $ sermaye girişi olmuştur. Özellikle Mozambik 2010 sonrası yatırımcıların gözdesi olmuş son 2019'a kadar 7 yılda her yıl 1/3 oranında sermaye stokunu artırmıştır. Bu ülkenin daha 2010'da sermaye stokunun 4,3 milyar $ olduğuna bakılınca 2019 sonunda 42,9 milyar $'a ulaşmış olması ilginin ne kadar yüksek olduğunu daha net gösterecektir.

Her iki Kongo Cumhuriyeti'nin gelişimi çok ilginçtir. Daha 2000'li yılların başında Kongo. 2, Demokratik Kongo ise 1 milyar $'ın altında yabancı sermaye stokuna sahipken bugün sırasıyla 28,9 ve 25,6 milyar $ seviyesine ulaşmıştır**.** Stok artışında son 6 yıl özellikle belirleyicidir. Öyle ki Kongo Cumhuriyeti son 5 yılda 11,4 milyar $'dan 25,6 milyar $'a 2,5 kat, Demokratik Kongo ise 18,3 milyar $'dan 24 milyar $'a 1,4 kat artış sağlamıştır.

Kongo'ların bu başarısına karşın son 6 yılın şampiyonu yaklaşık 2,7 kat artışla Etiyopya'dır. Toplam rakamın düşük olmasına rağmen Gine 2,5 kat, Somali ve Ruanda yaklaşık 2 kat artışla izlemektedir. Gabon (1,8 kat), Mozambik, Senegal ve Gana (1,6 kat), Uganda (1,4 kat), Tanzanya ve Zambiya (1,3 kat) ile diğer yabancı sermaye tercih adresleri olmuştur.

Yüksek ve nispeten yüksek yatırım stokuna sahip ülkeler arasında olan G. Afrika (%17,2), Mısır (%8,8), Tunus (%10,3), Kongo (%13,2), Etiyopya (%12), Gabon (%18,4) Moritanya (%21,4), Kamerun (%16,7), Madagaskar (%21,6), Senegal, (%20,6) ile 2018-19 döneminde hatırı sayılı yatırım artış performansı sergilemiştir. Sao Tome ve P. ile Cibuti ve Gine 2018-19'da net sermaye çıkışı yaşayan olumsuz örneklerdir.

Ülke bazında Angola'nın durumuna bir paragraf açmak gerekir. Kıtanın petrol zenginlerinden bu ülkenin sermaye stoku 2016'dan –esas olarak 2017'den- bu yana %42,6 gerilemiştir. Son 3 yıldaki sermaye çıkışı 17.951 milyon $'dır ki bu rakam kıtadaki 36 ülkenin sermaye stokundan fazladır.

4. AFRİKA GÜÇ MÜCADELESİNDE ÖNDE GELEN ÜLKELER

Afrika'ya yatırımların büyük kısmı Batı Avrupa kaynaklıdır. Batı Avrupa'nın kıtanın en gelişmiş bölgeleri olan Kuzey -ki coğrafi olarak yakın olma avantajına sahiptir- ve Güney'deki yatırımların yarısına yakınını gerçekleştirmiş olması şaşırtıcı değildir.

Çin'in artan ilgisi Asya Pasifik bölgesini, Afrika'ya yatırımlarda 2.liğe taşımıştır. Bölgenin lokomotif yatırımcısı olarak esasen Çin kaynaklı yatırımların Batı Avrupalı rakiplerin doğal olarak önde olduğu Kuzey Afrika'da biraz daha az olsa da genel olarak dengeli bir dağılımı bulunmaktadır.

Tablo 4: Afrika'ya Yönelen Yatırımların Kaynağı (2003-16-Milyon $)

	Merkez Afrika	Doğu Afrika	Kuzey Afrika	Güney Afrika	Batı Afrika	AFRİKA TAMAMI
Batı Avrupa	23	27	47	44	28	38
Asya Pasifik	25	22	14	23	22	20
Kuzey Amerika	32	14	11	15	18	15
Afrika	15	20	4	12	22	13
Ortadoğu	4	14	19	2	8	11
Doğu Avrupa	1	4	5	1	1	3
Latin Amerika	0	0	1	2	1	1

Kaynak: The State of African Cities, 2018, The Geography of African Investment, (UN-Habitat), 2018, s.45

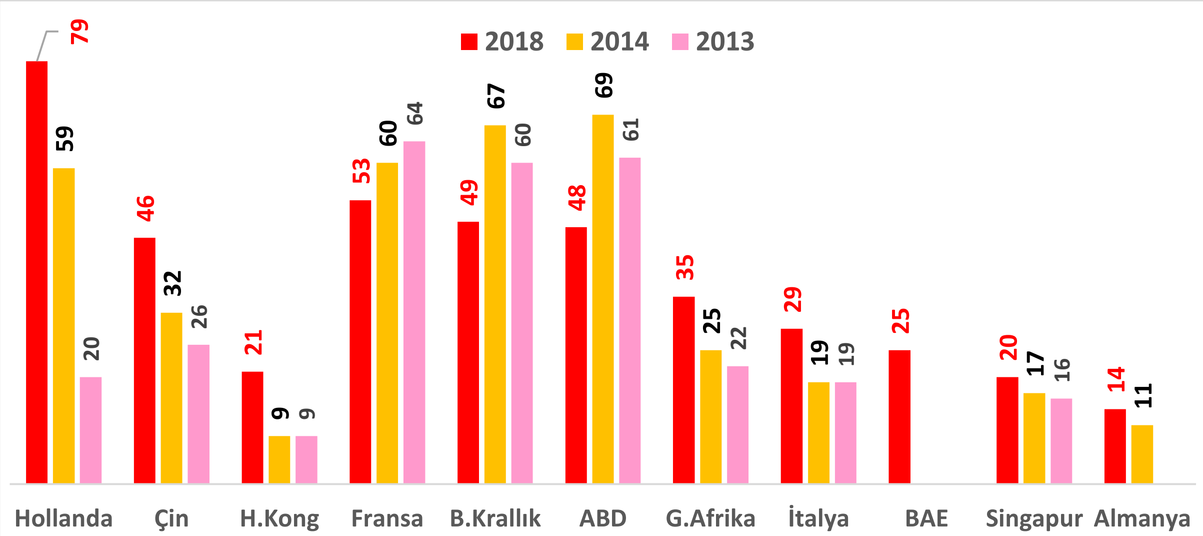
ABD ve Kanada ile dünyanın en gelişmiş ekonomilerinden ikisinin yer aldığı Kuzey Amerika, yatırımlarda %15 pay almakta olup; yatırımlarının 1/3'üne yakın bölümü Merkez Afrika'ya yönelmektedir. Afrika'nın kendi içinden de yapılan yatırımlar toplam yatırımların yaklaşık 1/8'ini oluşturmaktadır. Özellikle Batı Afrika'ya yatırımlarda B. Avrupa'dan yatırımlardan sonra en büyük pay Afrika'nın kendi içindendir. Doğu Afrika için de hatırı sayılır önemi haizdir. Ortadoğu bölgesinin Afrika yatırımları içinde payı 1/10'un biraz üzerindedir. Ortadoğu yatırımlarının aynı lisanı ve dini paylaştıkları, coğrafi olarak da yakın oldukları Kuzey Afrika'ya yönelmesi son derece doğal bir sonuçtur.

Bölgesel olarak yapılan bu genel değerlendirmeden sonra, ülke bazında bakıldığında ise

- Eski sömürgeciler olarak Hollanda, Fransa, İngiltere, Almanya ve İspanya,
- Tarihinde sömürgeci olmamış ancak yeni sömürgeci olarak itham edilen Çin,
- Çin'in dünya hakimiyetine gidişini engelleme çabasındaki ABD,
- Doğal olarak ABD'ye karşı her alanda yarış içerisinde olan Rusya,
- Kuzey Afrika'da yüzlerce yıl hakimiyet kurmuş Osmanlı İmparatorluğu dolayısıyla bölgeyle yakın ilişkileri bulunan ülkemiz,
- Kuzey Afrika'da ve Yemen Körfezi'nde muhtelif nedenlerle Türkiye karşıtı politikalar yürüten Birleşik Arap Emirlikleri,
- Özellikle son 10 yılda hızla gelişerek yeni dünya düzeninden pay kapma çabasındaki Hindistan, "Güçler Mücadelesi"nin en önemli oyuncularıdır.

UNCTAD tarafından yayımlanan 2020 tarihli rapora göre 2018 sonu itibariyle Afrika'da en fazla yatırım stoku bulunan ülke, -yaygın kanı olan Çin'in aksine- Hollanda'dır. Hollanda'nın yatırımlarının 2013'den 14'e neredeyse 3 kat sıçradığı ve kıtada yüzlerce yıldır yatırımları bulunan asıl sömürge güçler olan Fransa ve B. Krallık'ı da geçerek en tepeye tırmandığı görülmektedir.

Son 10 yılda yapmış olduğu yatırımlarla gözlerin Afrika'ya çevrilmesine neden olan, 2013'den 2018'e yatırımlarını %75 artışla 26 milyar $'dan 46 milyar $'a taşıyan Çin**,** Fransa, B. Krallık ve ABD'nin gerisinde 5. sıradadır. Oysa 100 yıl İngilizlere bağlı olarak kaldıktan sonra 1997'de özerk olarak kendisine bağlanan ve 2047'de tam olarak entegre olacak olan Hong Kong yatırımları da katılacak olursa 67 milyar $ ile Hollanda'nın hemen arkasından gelmektedir.

Şekil 1: Ülkeler İtibariyle Afrika'da Yabancı Yatırım (FDI) Stoku (Milyar $)
Kaynak: UNCTAD World Investment Report 2020 s.28[5]

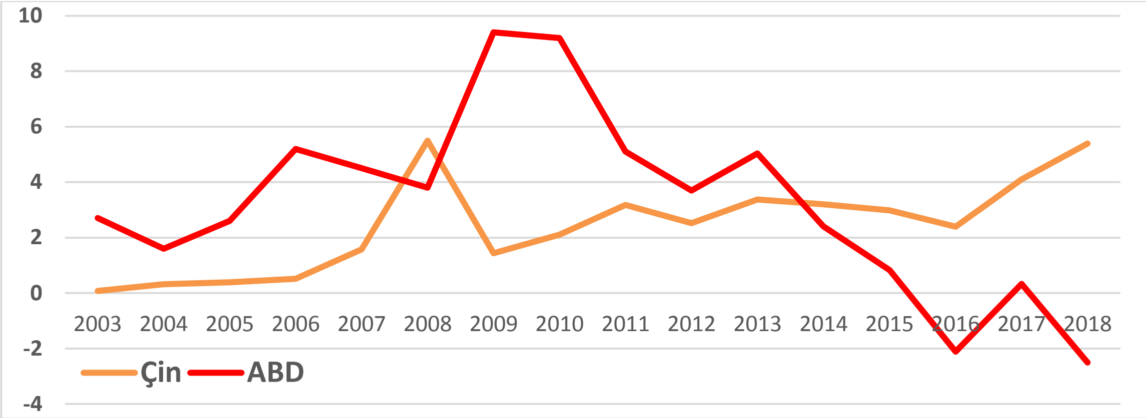
16. yüzyıl başlarından itibaren zaman zaman de facto olarak, 19.yy'ın ortalarından itibaren ise de jure olarak, kıtanın en büyük sömürgecileri olarak asırlar boyu kıtada bulunan Fransa ve B. Krallık, kıtadaki geçmişi henüz çok yeni olan Çin'in arkasındadır. Bu iki sömürgeci gücün sermaye stokları artmak bir yana erime içindedir. B. Krallık'ın, 2014'den 2018'e sermaye stokundaki azalma %36 ile çarpıcı boyuttadır. Fransa'nın sermayesindeki azalma ise ileride detaylı olarak bahsedileceği üzere Macron'un Başkan olması daha sınırlansa da %13'ün üzerindedir.

Bir diğer sömürgeci İspanya ise özellikle tarihi sömürge bağlarının getirdiği lisan ve idari yapılanmadaki- Fransa kadar olmasa da- benzer avantajlarına rağmen çok daha gerilerde kalmıştır.

Dünyanın en büyük ekonomik gücü (cari rakamlarla) ve yurt dışı yatırımcısı olarak ABD'nin 6. sırada ancak yer bulması ABD'nin potansiyelinin çok altında bir yatırımı ifade etmektedir. Çin'in Kıtaya yönelmesi ile ve bu ülkeyi çevreleme politikasına rağmen 2014-18 döneminde %43 azalan ABD yatırım stoku sıkça tartışılmaktadır.

Kıtaya ilgisi çok yeni olan BAE, toplam yatırımda 8. sırada olsa da yaklaşık 134 milyon $ proje başı değer ile yukarılara tırmanmaktadır.

[5] UNCTAD verileri ülke bazlı olarak, gelen, çıkan ve stok olarak yıllara göre doğrudan yabancı yatırımları göstermekte ama hangi ülke nereye yatırım yaptı göstermemektedir (bkz.https://unctadstat.unctad.org/ wds/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=96740). Ülkeden ülkeye olan yatırımlar, yayınlarında da veri tabanında da detaylı olarak gösterilmemekte, yalnızca bölgeleri anlatan bölüm başlarında önemli yatırımcıların toplam yatırımları son 5 yıl kıyaslamalı verilmektedir. Şekilde yer alan BAE verisi Financial Times raporunu baz alan Brookings Enstitüsü verilerinden eklenmiştir. https://www.brookings.edu/ blog/africa-in-focus/2019/10/09/ figure-of-the-week-foreign-direct-investment-in-africa/

Şekil 2: Yıllar İtibariyle Afrika'ya Çin ve ABD Yatırımları (Milyar $)
Kaynak: Johns Hopkins University, SAIS China-Africa Research Initiative

En büyük yatırımcılar listesinde Çin ve Fransa'nın durumu farklı bakış açılarına sahip olması nedeniyle ilginç bulunmakta olup incelenmesi yararlı görülmektedir.

4.1. Afrika'da Fransa Yatırımları

Afrika'da halen 14 ülke ile geçmişten gelen sömürge bağlarını sürdüren Fransa, Çin'den yüzlerce yıl önce başladığı yatırımları sayesinde, halen Hollanda ve Çin'in (Hong Kong dahil) ardından 3. sırada kalabilmektedir. Bahse konu 14 ülkenin **(**Francafrique-Frankofon) 10'unda Fransızcanın resmi dil olarak, tamamında da ek lisan olarak konuşulması ve dolaşımdaki paranın CFA Frankı olması dolayısı ile sahip olduğu eşsiz avantajlara rağmen, Fransa'nın içinde bulunduğu durum hızla zemin kaybettiğine işarettir. Nitekim Fransa'nın yatırım stoku 2013'den 2018'e 64 milyar $'dan 53 milyar $'a düşmüştür.

Fransa'nın sahip olduğu avantajlar doğal bir süreç sonunda karşılıklı kazanç ilkesi üzerine oluşmuş değildir. Aksine geçmişten gelen sömürge düzeninin devamıdır ve Afrika ülkelerinin Fransa'dan elde ettikleri bağımsızlık anlaşmalarına konulmakla kalmamış, ülkelerin seçimlerine müdahale, açık- gizli ekonomik ve askeri destek verilmesi ile Fransa lehine karar verecek yönetimlerin iktidara getirilmesi ve tersine davrananların darbe, suikast ve benzeri yöntemlerde sahneden çekilmesi şeklinde yıllarca sürdürülmüştür.

Sömürge düzeninin devamında en etkin mekanizmalardan biri sosyal yapıyı kontrol etmeyi sağlayan "dil", diğeri de ekonomik yapıyı kontrolü sağlayan "para"dır. Bu iki unsur, birbirlerinin alanlarını da etkilemektedir. Fransız dilini kullanan, Fransız kültürü öğretilen, Fransız parası ile alışveriş eden insanlar üstüne bir de Fransızlar tarafından yönlendirilen yöneticiler tarafından idare edildiklerinde önlerindeki seçenekler fazla olmamaktadır.

Esasen tüm sömürgeciler için geçerli olan bu durum Fransa örneğinde uç noktada kendini göstermektedir. Örneğin, Fransızcanın resmi dil olarak okutulduğu ülke sayısı tüm Afrika ülkelerinin yarısına ulaşmaktadır. Afrikalılar çocukluklarından itibaren belirli formatta -sömürgecilerin istediği- şekillendirilmektedir. 1945'de devreye alınan Fransa sömürgelerinde ortak para birimi CFA (Communauté Financière Africaine) kullanılması ile ticaret ve ekonomi Fransa'ya bağımlı hale getirilmiştir. CFA kullanan ülkeler 3 farklı grupta toplanmaktadır:

1) Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği (UEMOA) üyeleri (Fildişi Sahili, Senegal Benin, Burkina Faso, Gine Bisse, Mali, Nijer, Togo)

2) Orta Afrika Devletleri Ekonomik ve Parasal Topluluğu (CEMAC) üyeleri (Kamerun, Kongo, Orta Afrika Cumhuriyeti, Gabon, Ekvator Ginesi ve Çad) ve

3) Komor Adaları

Her 3 grubun kullandığı para biriminin dizaynı, şekli, banka notu farklı ancak, değeri aynıdır. Euro'ya sabitlenen CFA değeri 1994'den bu yana 1 Euro=655,957 olarak uygulanmaktadır. 24 Aralık 1973'te Fransa ile CFA ülkeleri arasında imzalanan anlaşma ile Fransa, CFA Frank'ının konvertibilitesini bu ülkelerin döviz rezervlerinin bölgesine göre %65 ve %50 oranlarında kendi Merkez Bankasında bir

rezerv havuzunda toplanması koşuluyla garanti etmiştir. Rezervlerin asıl sahibi ülkelerin kendi yatırdıkları bu rezervin yalnızca %15'ine erişimlerine ve bu tutarın üzerindeki ihtiyaçlarına ise bir önceki yıl kamu gelirlerinin 1/5'i oranında olmak koşuluyla –o da ödünç olarak- müsaade edilmektedir.

Bu durum "Fransa'nın, Afrika ülkelerinin sırtından para kazanması" şeklinde yorumlanarak halk içerisinde büyük tepkilere yol açmaktadır. Eleştirilerin fazlalığından olsa gerek Batı Afrika Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) üyesi 15 ülke Temmuz 2020 içinde, CFA Frank'ı yerine ECO adıyla yeni bir ortak para birimi kullanımına geçeceklerini ve Fransa Merkez Bankası'nda rezerv havuzu uygulamasına son vereceklerini bildirmiştir**.** Fransa başta olmak üzere Avrupa ülkelerinin yatırımlarda geride kalmasında, sömürge döneminin Afrikalı uluslar üzerindeki acı hatıralarının payı olduğu çok açıktır. Bu nedenledir ki Afrika dış politikasını eski sömürgeleri ile yeni dönemde de ekonomik ve askeri bağları sürdürme üzerine kurgulayan Fransa'nın mevcut Başkanı (2020 Haziran) Macron, Afrika üzerine psikolojik yatırım olarak seçim kampanyasında, ülkesinin sömürge geçmişini "insanlığa karşı barbar suç" olarak nitelendirmiştir.

4.2. Afrika'da Çin Yatırımları

Efsanevi lider Mao'nun ölümünden (1976) sonra, Çin'in dışa açılma politikasında özellikle 1990'lardan itibaren iki kutuplu düzenin sona ermesi ile hammadde ve pazar boyutunda küresel arayışlar, yeni işbirliklerinin ön plana çıkması, 2001'de 13 yıl ABD ile süren pazarlıkların ardından Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne kabulü, dış pazarları keşfetmede istekli Çinli şirketlerin varlığı ve uluslararası destek arayışı Çin'in Afrika'ya yönelimde önemli motivasyon kaynağı olmuştur. Tayvan oylamasında olduğu gibi, Afrika, Çin ne zaman sıkışsa yardımına koşmuştur. Tianenmen olaylarında Çin'in içişlerine karışılamayacağı kararı, 2008'de insan hakları ihlalleri nedeniyle *Pekin Olimpiyat Oyunlarının boykot edilmesinin* önlenmesi gibi hayati kararlar, Afrika sayesinde sağlanmıştır. Günümüzde Çin'e karşı desteğin sürdüğüne dair çok sayıda örnek vardır. ABD'nin Huawei'i teknoloji hırsızlığı ve casuslukla suçlaması ve yaptırımlar uygulamasına karşın, şirket Afrika'da kendine yer bulabilmektedir. Covid 19 virüsünün Çin'den yayıldığı suçlamalarına karşın Çin, bir kez daha destek arayışında olup, bu amaçla tıbbi destek ile Afrika ülkelerini yanına çekmeye çalışmaktadır.

Enerji ve üretimde kullandığı ana ürün gruplarında dünyanın büyük farklarla en önemli alıcısı konumunda olan Çin'in devasa üretim makinesinin çarklarını döndürebilmesi, hammadde ihtiyacının karşılanmasına bağlıdır. İhtiyacın doğal sonucu olarak, başta enerji ithalatı olmak üzere Afrika'yı keşfeden Çin'in ilk yöneldiği ülkeler Angola, E. Ginesi ve Sudan olmuştur. 2006'ya kadar ham petrolde ilk tedarikçi olan Angola ve bir bütün olarak bakıldığında 1/3 pay ile Ortadoğu'nun hemen ardından gelen Afrika, izleyen yıllarda Çin'in kaynak çeşitlendirmesi ile geride kalsa da hala %14 ile önemini korumaktadır.

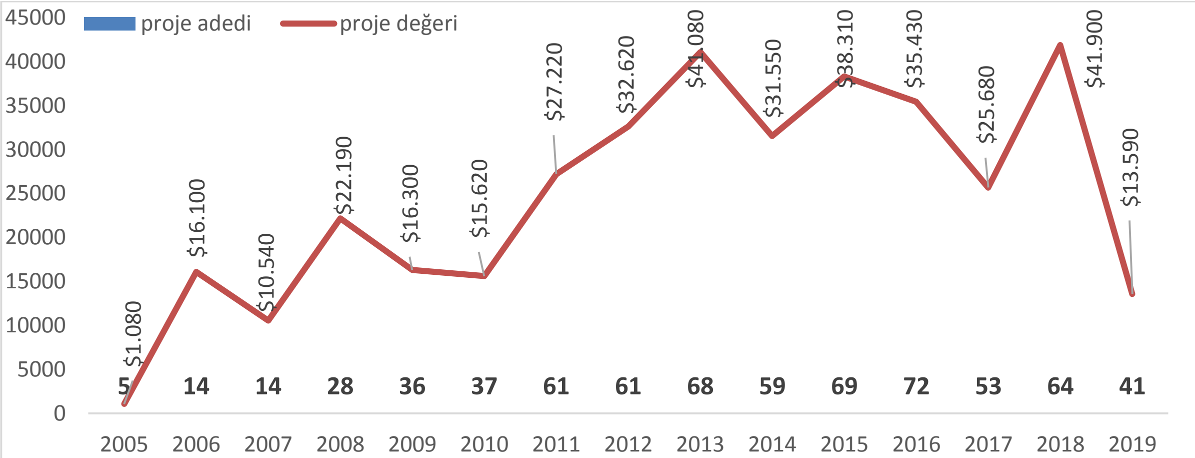
Çin'in Afrika ile ilişkilerine karşılıklı ticaret bazında bakıldığında da hammadde ithalatına dayalı yapı ortaya çıkmaktadır. Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonlarında Trademap verileri üzerinden 4'lü kodda yapılan incelemede, Çin'in %10 ve üzerinde ihtiyacını Afrika'dan karşıladığı ürünler şu şekildedir:

- **Krom -**%82, G. Afrika, (Zimbabve),
- **Kobalt-** %94, D. Kongo, (Tanzanya, Zambiya,)
- **Aluminyum-**%49, Gine,
- **Manganez** %57 G. Afrika, (Gabon, Gana, Fildişi, Zambiya)
- **Titanyum-** %55 Mozambik, Kenya, (Senegal, S. Leone)
- **Tütün-** %34, Zimbabve (Zambiya, Malavi)
- **Kıymetli metal, taş** %21 G. Afrika (Dünya ithalatı içinde elmasın %58'i G. Afrika, %0,5'i Botsvana ve Angola'dan, altının %13,9'u, platinin %53'ü, G. Afrika'dan)
- **Uranyum** %23, Namibya
- **Petrol-**%14, Angola, (Kongo C., Libya, Gabon, Nijerya, Gana, E. Ginesi, G. Sudan, Cezayir, Kamerun, Mısır, Çad, D. Kongo, Sudan)

• **Bakır** %14'ünü Zambiya, D. Kongo, (G. Afrika, Kongo, Tanzanya, Fas, Benin)

• **Kakao** %10'unu Fildişi S. Gana (Togo)

• **Ağaç ürünleri, kereste**-%10, Gabon, Mozambik, (E. Ginesi, Kamerun, Kongo, S. Leone)

Şekil 3: Yıllar İtibariyle Çin'in Afrika Yatırımları (Adet-Değer (Milyon $)
Kaynak: The China Global Investment Tracker

İlişkilerde dönüm noktası 2000 yılında Çin'in Afrika ile işbirliğini koordine etmeye yarayan ve pek çok ülke/ülke birliği tarafından örnek alınan Çin Afrika İşbirliği Forumunun (FOCAC-Forum on China Africa Cooperation) kurulması ile gelmiş ve bugüne kadar 7 adet düzenlenen bu muazzam organizasyonun başarısı ile Çin'in Afrika'daki varlığı büyük sıçrama göstermiştir. Hong Kong üzerinden yapılan yatırımlarla beraber toplam 67, 1 milyar $ olan yatırım tutarı Çin'i Hollanda'nın hemen ardından 2. sıraya taşımaktadır[6].

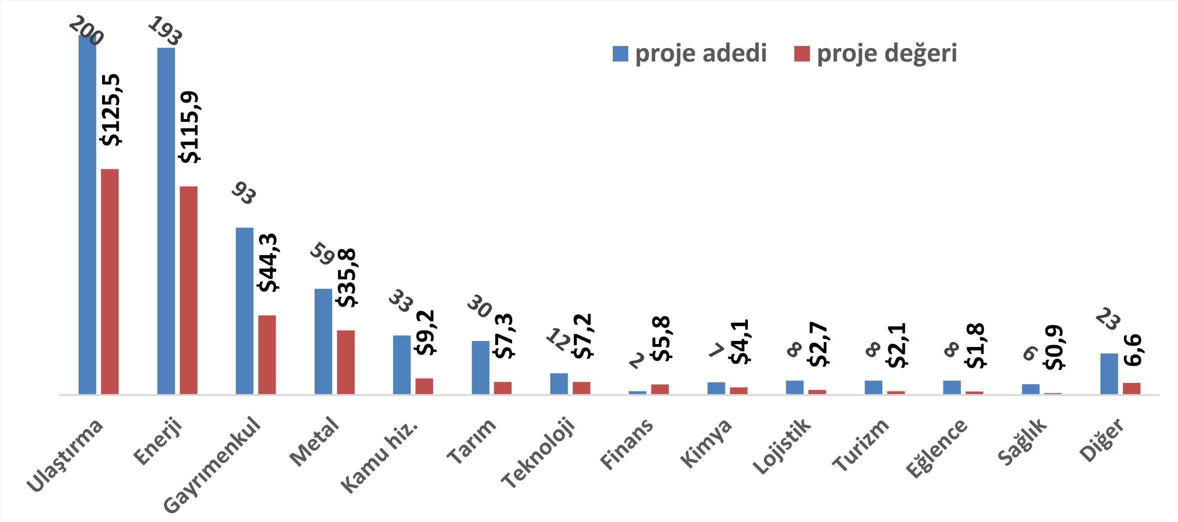
Diğer taraftan The China Global Investment Tracker (CGIT)[7] tarafından sadece 2005'den bu yana 100 milyon $ üzeri projeler baz alınarak tutulan kayıtlar son 1 yılda Çin'in Afrika'da 46 milyar $ toplam doğrudan yatırım stokuna ulaştığını ve yürütülen projelerin 370 milyar $'ı aştığını göstermektedir. Çin'in Afrika yatırımlarının hem adet hem de değer bazında yaklaşık 4/5'inin, 2010 sonrası gerçekleşmiş olması 2011 itibariyle Afrika'da atağa kalktığının göstergesidir.

Çin'in Afrika'daki yatırımları, Kuşak Yol Projesi ile uyumlu olarak ulaştırma, enerji ve gayrı menkul üzerinedir. Çin'in kendi stratejik hedefleri doğrultusunda yapmış olduğu yatırımlarla 2019 sonbaharı itibariyle;

- 29.000 km demiryolu ağı,
- 100.000 km karayolu
- 100 yeni havaalanı,
- 500 Ekonomik Kalkınma Bölgesi dâhil, 3.500 yeni yerleşim merkezi,
- Telekom sisteminin önemli bölümünün Huawei ve ZTE tarafından kurulması,

Afrika'da gerçekleştirilmiş durumdadır.[8]

[6] Johns Hopkins University, SAIS China-Africa Research Initiative
[7] Kaynak: China's Global Investment in 2019; Going Out Goes Small, Scissors D, Jan.2020, AEI
[8] What China is Really Up In Africa, Shepard W. Forbes 3 October 2019

Şekil 4: Sektörler İtibariyle Çin'in Afrika Yatırımları -Adet-Değer (Milyon $)
Kaynak: The China Global Investment Tracker

Çin, Afrika'nın aynı zamanda en büyük ticaret ortağıdır. Yıllık ticaret hacmi 200 milyar $'a ulaşmıştır. Mc Kinsey[9] tarafından hazırlanan rapora göre 2005'den 2019'a Çin'in Afrika'da oluşturduğu iş hacminin 2 trilyon $'ı bulduğu, 10.000'i aşkın Çinli firmanın Afrika'da iş yaptığı belirtilmiştir. Çin yatırımlarının 2010 sonrası yoğunluk kazandığı düşünüldüğünde, basit bir mantıkla yılda ortalama 1100 civarında firma yatırım yaptığını hesaplamak yanlış olmayacaktır. Bu basit mantık üzerinden gidilecek olursa -diğer tüm değişkenler aynı kalmak kaydıyla- 2019 sonu itibariyle 12.500 civarı Çinli firmanın faaliyet gösterdiği düşünülebilir.

Çin'in Afrika'yla ilişkilerinde ticaret ve yatırımların yoğunlaştığı ülkeler arasında doğru orantıdan bahsetmek mümkün değildir. Ticaret açısından bakıldığında, dünyanın en büyük üretici ve ihracatçısı olarak ihtiyaç duyduğu hammadde için ana kaynak gördüğü Afrika'da 10 yıl önce Angola, G. Afrika, Sudan, Kongo Cumhuriyeti, E. Ginesi, Nijerya ve Gabon'un yer aldığı 7 ülke kıtadan sağladığı hammadde ihtiyacının çok büyük kısmını karşılamakta iken[10], günümüzde, ikiye bölündükten sonra petrol bölgeleri yeni bağımsız Güney kısmında kalan Sudan ve E. Ginesi alt sıralara düşmüş yerlerine Demokratik Kongo ve Zambiya dahil olmuştur.

Yatırım değeri açısından bakıldığında yaklaşık 40 milyar $ değere sahip 49 proje ile Nijerya ilk sıradadır. Mısır ise 29 projede 26 milyar $ ile ikinci sıradadır. 24,5 milyar $ değer ile üçüncü sırada yer alan Etiyopya, proje sayısı açısından 56 adet ile ilk sıradadır. Angola ve Cezayir yaklaşık 24'er milyar $ ile izlerken Kenya ve Zambiya 17'er milyar $ civarı yatırımlarla 5 ve 6. sıradadır. D. Kongo ve G. Afrika 14'er milyar $ ile üst sıralardaki diğer ülkelerdir. Kamerun, Kongo C. Tanzanya, Gana, Mozambik, Gine, Zimbabve 10 milyar $'ı aşan ülkelerdir.

Zambiya ve Kenya sırasıyla 44 ve 41 proje ile en çok proje gerçekleştirilen Etiyopya ve Nijerya'nın ardından gelmektedir.

Burundi, B. Faso, Gambiya, Komorlar, Esvatini, O. Afrika Cumhuriyeti ve Seyşeller, Çin yatırımları için en azından 100 milyon $ üzeri proje kayıtlarının bulunmadığı ülkelerdir. Çin'in en alt düzeyde yatırım yaptığı ülkelerin genel olarak eski Fransız sömürgesi ülkeler olduğu görülmektedir.

4.3. Yatırımlarda Karşılıklı Sorunlar

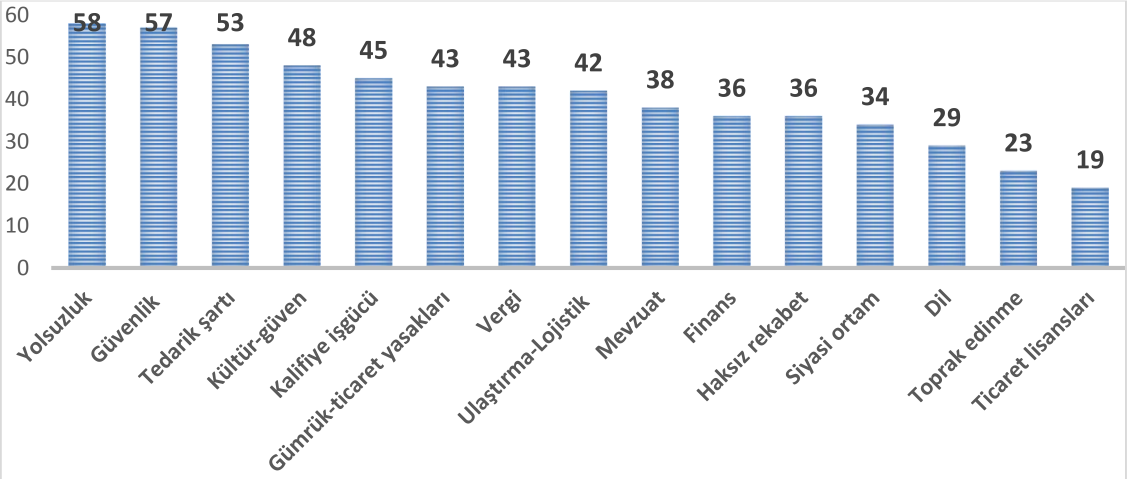
Yatırımlarda yaşanılan sorunlara, yatırımcıların ve yatırım yapılan ülke unsurları gözüyle iki taraflı bakmak gereklidir. Afrika'nın kendi iç ve dış dinamiklerinden dolayı karşılaşılan sorunlar hakkında önceki bölümde cevap verilmeye çalışılmıştır. Bu genel sorunlar doğal olarak yatırım başvuru, kuruluş işletme ve tüm süreçlerde farklı şekil ve ağırlıklarda ortaya çıkabilmektedir. Afrika'daki yatırımlarında

[9] Dance of the Lions & Dragons, Mc Kinsey, June 2017, Mc Kinsey
[10] Kaynak: China in Sub Saharan Africa, Demand Extracting Supply, s.6-7, Moody S ve Trademap

en çok karşılaştıkları sorunlara yönelik Çinli yatırımcılara uygulanan anketler[11] Afrika'da yatırım yapmayı planlayan tüm yatırımcılar için bir gösterge niteliğindedir.

Buna göre, ülkeden ülkeye değişse de genelde %58 ile Çinli firmaların, yatırımlarında en önemli sorun olarak rüşvet ve yolsuzluğu gördüğü ortaya çıkmaktadır. Ödenen rüşvet tutarı genellikle firmaların yıllık gelirlerinin %1'i civarında küçük tutarlar olmakla beraber özellikle bazı ülkelerde daha yüksek olduğu ve ankete katılan firmaların değişik ülkelerde 4-9 arasında kalan bölümü için yıllık gelirlerinin %10'una kadar çıkabildiği belirtilmektedir. Açlık ve sefaletin yoğun olduğu, insanların çoğunun kaybedecek bir şeyi olmadığı Afrika ülkelerinde, doğal olarak "güvenlik", rüşvet ve yolsuzluğa yakın oranda bir sorundur.

Ülkelerin işsizliği önlemek, yerli üretimi canlandırmak amacıyla yabancı yatırımcılara getirdikleri zorunlu istihdam ve mal tedarik şartları da %50'nin üzerinde yatırımcı tarafından önemli sorun olarak dile getirilenler arasındadır. Çinli firmaların %47'sinin yerel Afrikalı firmalardan tedarik alımı yaptığı, %44'ünün müdürlerini yerel çalışanlardan seçtiği, çalışanların ise %89'unun Afrikalılardan istihdam edildiği anketin önemli verileri arasındadır.

Şekil 5: Çinli Firmaların Afrika'da İş Yaparken Karşılaştığı Güçlükler (%)
Kaynak: Dance of the Lions & Dragons, June 2017, Mc Kinsey

Afrika'da değişik ülke kültürleri ve güven, doğru bir ifadeyle güvensizlik, kalifiye işgücü yokluğu başta olmak üzere, gümrük ve ticaret yasakları, vergi yükü, ulaştırma lojistik güçlükleri, finansman zorlukları, kayıt dışı ve haksız rekabet, belirsiz siyasi ortam, dil farkları, toprak edinmede engeller ve ticaret lisansları alınmasında karşılaşılan zorluklar diğer belli başlı sorunlardır.

Belirtilen sorunlara ilave olarak hiç kuşkusuz;

- Ulaşım, iletişim, bilişim başta, her tür alt ve üst yapının yetersizliği, hatta yokluğu,
- İşletmelerin üretim, ticaret yapabilecekleri fiziki arsa, bina, show room, depo ve benzeri yapının, ticaret ve tanıtım için gerekli toptancı, nakliyeci, dağıtımcı, reklamcı gibi destek unsurların yetersizliği,
- İnsanların düşük alım gücüyle birleşen ekonomik faaliyetlerin durgunluğu,
- Banka ve finans altyapısının yetersizliği, para transferlerindeki güçlükler,
- Çek, senet gibi ticaret hacmini genişleten değerli kağıtların kullanılamıyor oluşu,
- Sınırlı olan ticaret ve üretimin "aşiret-kabile" düzeninde çok küçük belirli bir grubun elinde oluşu,
- Hukukun üstünlüğü kavramının geçerli olmaması, aksine güçlünün ve yönetici kadroya yakın kişilerin taleplerinin kural olarak uygulanması, adalet altyapısının oluşturulamamış olması,

[11] Dance of the Lions & Dragons, June 2017, Mc Kinsey

anlaşmazlıkların çözümünün kişisel ilişkilere ve pazarlık gücüne bağlı olması, gibi büyük sorunlarla liste genişletilmelidir.

Diğer taraftan, Çin ve Çinlilere karşı Afrikalıların yaklaşımı üzerine yapılan çalışmalar da yaşanılan bazı sorunları ortaya çıkarmaktadır.[12] Çinli yatırımcı ve göçmenlerle ilgili öne çıkan ana sorunlar;

- Afrika'daki Çin mallarının kalitesizliği,
- Kanun ve düzenlemelere uygun olmayan çalışma tarzları,
- Ucuz ürünleriyle haksız rekabete neden oldukları, halkın iş olanaklarını sınırladıkları,
- Kendi işçilerine öncelik verdikleri, yerel işçilere kötü davrandıkları,
- Anti demokratik yönetimlere desteklerinin, baskıcı rejimlerin sürmesini sağlayarak bu ülkelerdeki halkı zor durumda bıraktığı şeklinde sıralanmaktadır.

Çin ve Fransa başta pek çok yatırımcının, demokrasi ve hukukun üstünlüğünün var olması, toplumun faydasının gözetilmesi, ülkenin doğal kaynaklarının tüketilmemesi, çevrenin korunması gibi evrensel ilkeleri göz ardı ederek çıkarlarına kim hizmet edecekse onunla ilişki kurmaktan çekinmeden yalnızca kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmesi, hedeflerine ulaşmak için açık ve/veya gizli oyunlar oynaması Afrika'daki kaosun en büyük nedenlerindendir. Bunun dışında yabancı yatırımlarla ilgili genellenebilecek bazı olumsuzluklar da şu şekilde özetlenebilir:

- Yatırımcıların Afrika'da kendi çıkarları doğrultusunda üretim yapısı geliştirmelerinin, yatırımlarını gerçekleştirdikleri ülkenin ihtiyaçları ile uyuşmaması halinde -ki bu ihtimal çok yüksektir- dengeli ve istikrarlı kalkınmaya engel olacağı kuşkusuzdur.
- Kota, yasaklar, yüksek gümrük vergileri, ek vergiler, tarife dışı engeller ve benzeri her ne şekilde korunursa korunsun veya vergi, istihdam, ihracat teşvikleri ile desteklensin, yine de Afrika sanayilerinin rekabete dayanamayıp çökerek, sadece belirgin hammadde ve ara mamul ile tarım ve madencilik ürünleri üretimi ile sıkışmaları beklenen sonuçtur.
- Her geçen gün daha fazla sayıda yabancının Afrika'ya yönelmesi Afrika'nın ekonomik dinamikleri açısından tehdittir. Çin'in Alibaba ve Tencent modellerinde sahip olduğu dijital avantajları tehlikenin gelecek boyutunu da artırmaktadır.
- Bunun yanında sömürgeci güçlerin Afrika'dan çekilmelerinin kendi tercihleri olmadığı, bunu bir şekilde muhafaza etmek isteyecekleri açıktır. Yıllar boyunca Afrika'nın nimetlerini ülkelerine taşıyarak zenginleşmiş bu güçlerin, doğal etki alanları-arka bahçeleri olarak gördükleri toprakları ellerinde tutmak için her türlü açık-gizli mücadeleyi yürüteceklerini beklemek yanlış olmayacaktır.

Bu itibarla, Afrika içlerine müdahale ederek kendilerine yakın gördükleri, ülkenin zenginliklerini, ihaleleri kendilerine verecek yöneticileri işbaşına getirmeye, böl ve yönet politikası ile kendilerine tehlike gördüğü kişi ve grupları, her tür yöntemi (gerekirse suikast, terör, iç karışıklık vs.) kullanarak devre dışı bırakmaya çalışmaları yalnız olasılık değil, örnekleri yaşanan gerçektir.

5. TÜRKİYE AFRİKA İLİŞKİLERİ

Özellikle son 10 yılda Afrika'nın, diplomatik ve ticari açılım başlatılarak yoğun bir "hedef" haline geldiği bilinmektedir. Afrika ülkelerine liderler ve üst düzey ülke temsilcileri düzeyinde başlatılan ziyaretler, farkındalığı artırmış; bu ziyaretlere katılan Türk iş adamları en üst düzeyde karşılık görerek potansiyeli tanıma imkanı bulmuştur. Bu öncü faaliyetler Afrika'da Türkiye temsilciliklerinin açılışı ile sürmüştür. Mayıs 2009'da, 7'si Sahra Altı Afrika'da olmak üzere kıtada toplam 12 Büyükelçiliğimiz bulunmaktayken, Ekim 2020 sonu itibariyle 42'e yükselmiştir. Ticaret Bakanlığı'nın müşavirliği bulunan ülke sayısı 26, karşılıklı ülke iş adamları arasında kurulan Afrika Türk İş Konseyleri sayısı 45'tir.[13]

[12] Peterson A, Perceptions of Chinese Influence in Sub-Saharan Africa, Jönköping University, 2018

[13] TC Ticaret Bakanı R.Pekcan, 3. Türkiye Afrika Ekonomi ve İş Forumu açış konuşması, 8.10.2020

2008 başında 5'i Sahra Altı Afrika ülkesi olmak üzere 10 Afrika ülkesinin Ankara'da Büyükelçiliği mevcutken, bugün 33'e ulaşan elçilik ile Afrika ülkeleri de Afrika'ya açılım politikamıza karşılık vermiştir.[14]

2016 yılından başlayarak sonuncusu 8-9 Ekim 2020'de olmak üzere 3 adet Türkiye Afrika Ekonomi ve İş Forumu düzenlenmiştir. Afrika'da Türk yatırımlarının boyutu 6 milyar $'ı, Türk müteahhitlik sektörü tarafından gerçekleştirilen inşaat projelerinin tutarı 70 milyar $'ı aşmıştır.[15]

Afrika ile Türkiye arasındaki ticaret hacmi Afrika Eylem Planı'nın kabul edildiği 1998 yılında toplam 3,6 milyar $ düzeyinde iken 10 yıl sonra 2008'de (kriz yılı olmasına rağmen) yaklaşık 4 kat artışla 14,7 milyar $'a tırmanmıştır. Bu rakam 2019 yılında ise 21 milyar $'ı aşmıştır. Pandeminin neden olduğu küresel ticaret hacmindeki yavaşlamaya rağmen 2020, 9 aydaki hacim 18,2 milyar $'dır. Kriz zamanında bile gelişmenin durmak bir yana artarak sürmesi çok olumlu bir göstergedir.

Bu haliyle Afrika'ya ihracatımız, toplam ihracatımız içinde %9,2 pay almaktadır. İthalatımız içinde Afrika'nın payı çok sınırlıdır; %2,8. Dünyaya ihracatımız %18,9 artarken, Afrika'ya ihracat %27,3 ile ortalamanın %50 üzerinde artmıştır. THY bu süreçte önemli bir rol üstlenmiştir. Pandemi öncesi verilere göre Afrika'daki 54 ülkenin 45'inde 75 noktaya seferler düzenlemektedir.[16] Afrika'da en fazla noktaya uçan ve uzun yıllar Somali'yi dünyaya bağlayan tek havayolu olarak önemli hizmet vermektedir.

Afrika'da ülkemiz için soru potansiyelin varlığı değil, potansiyelin ve riskin derecesidir. Her halükarda kıtayla tarihi bağları olan ve sömürgecilik gibi ayıbı bulunmayan Türkiye için büyük potansiyel vardır. Risk arttıkça potansiyel de artmaktadır. Firmaların risk-kazanç hesabını çok iyi yapmaları gereğinin üstü çizilmelidir. Şöyle ki; gelecekte en kalabalık kıta olması neredeyse kesin gibidir. Bu durumun, yeni tüketicilerle pazarın büyümesi anlamına gelmesi, madalyonun bir yüzüdür. Diğer yüzü ise bu tüketicilerin nev'idir. Eğitim verilemeyen, en basit ihtiyaçlarını karşılayamayan, Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde bugün olduğu gibi yalnızca en altta kalan, hayatı devam ettirmesi için gerekli ihtiyaçlarını –o da kısmen- karşılayabilen geniş halk kitleleri, potansiyel fırsattan ziyade, potansiyel tehdittir.

6. SONUÇ

Sonuç olarak, Afrika pek çok yönden keşfe muhtaç bakir yapısı, eksik veya kurulmamış alt ve üstyapısı, hızla artan nüfusa bağlı her sektörde doyurulmaya açık pazarı ile "iş yapmak" için büyük potansiyel barındırmaktadır. Ancak, Kuzey Afrika ülkeleri ile G. Afrika Cumhuriyeti dışında Afrika ülkelerinin hiçbirinde ekonomik, sosyal, sanayi, politik vs. hiçbir alanda alt ve üstyapı oluşturulamadığı ve ülkelerin kıt kaynakları da katma değerin büyük kısmı anlaşmalarla yabancılarda kaldığı, ülke içinde kalan kısım da çoğunlukla yolsuzluğa bulaşmış politikacı-asker sınırlı bir zümrenin elinde tutularak ekonomik gelişime döndürülemediği için kendi potansiyelini kullanacak durumda değildir. Kalkınma için tek çare yaba5ncı yatırımlar olarak görülmektedir.

Genelde yolsuzluğa bulaşmış yönetim kadrolarının kendi çıkarları için yabancı sermayeyi ülke çıkarlarının aksine imkanlarla davet eden tutumları ve barındırdığı potansiyelin büyüklüğü ile orantılı olarak Afrika günümüzde, yabancı güçlerin oyun alanına dönüşmüştür. Dünya ekonomisinde ilk 10 ülke içinde yer almak iddiasındaki ülkemiz için de durum farklı değildir. Başta Kuzey Afrika olmak üzere kıtanın belirli bölgelerinde 300 yılı aşan hakimiyet süren Osmanlının devamı olan Türkiye'nin de bu güçler arasında yer alması doğal bir gelişmedir. Üstelik tarihi bağlar neticesinde Türk kültürüne alışkın halklar ile yüzlerce yıl evlenmelerin sonucu Türk kanı taşıyan hatırı sayılır nüfusun yaşadığı coğrafyada, diğer büyük güçlerin aksine, sömürgecilik gibi bir ayıbı bulunmaması gibi eşsiz avantajlara da sahiptir.

Afrika'da soru potansiyelin varlığı değil, potansiyelin ve riskin derecesidir. Risk arttıkça potansiyel de artmaktadır. Firmaların risk-kazanç hesabını çok iyi yapmaları gereğinin üstü çizilmelidir. Şöyle ki;

---

[14] 1998'de Afrika Eylem Planını kabul edilmiş, Afrika'ya yönelik teşvikler uygulanmaya başlamış; "Afrika Ülkeleriyle Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi" hazırlanmış; 2005"Afrika Yılı" ilan edilmiş,2008'de Türkiye-Afrika İşbirliği Zirvesi düzenlenmesiyle yeniden yapılanmaya çalışılmıştır.
2010 yılında kabul edilen "Afrika Strateji Belgesi"nin uygulanmaya başlamasıyla da, ülkemizin Afrika açılımı tamamlanmış ve ilişkilerin her alanda derinleşmeye ve çeşitlenmeye başladığı, "Türkiye-Afrika Ortaklığı" şeklinde tanımlanabilecek döneme geçilmiştir. Kaynak: mfa.gov.tr, Türkiye Afrika İlşkileri Tarihi Perspektif

[15] Adı geçen konuşma

[16] Turkishairlines.com, Kampanyalar ve Uçuş Ağı sekmesinden 22.5.2019 itibariyle çıkarılmıştır.

gelecekte en kalabalık Kıta olması neredeyse kesin gibidir. Bu durumun, yeni tüketicilerle pazarın büyümesi anlamına gelmesi, madalyonun bir yüzüdür. Diğer yüzü ise bu tüketicilerin nev'idir. Eğitim verilemeyen, en basit ihtiyaçlarını karşılayamayan, Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde bugün olduğu gibi yalnızca en altta kalan, hayatı devam ettirmesi için gerekli ihtiyaçlarını –o da kısmen- karşılayabilen geniş halk kitleleri, potansiyel fırsattan ziyade, potansiyel tehdittir.

Afrika'da potansiyelin varlığı ve Türkiye'nin, kıtanın bugününden ziyade gelecekte dünya ekonomisinde taşıyacağı önem çerçevesinde, güçler mücadelesinde yer alması gereği ortada olduğuna göre karar verilmesi gereken, hangi ülkelerin hedef alınabileceğidir. 54 ülkeli Afrika'da, ekonomik yapıları, karşılaştırmalı üstünlükleri, siyasi yapı, çatışma ve güvenlik ortamı gibi çok çeşitli kriterlerin ışığında yapılan değerlendirmede, bugün Türkiye için en büyük pazarlar öncelikle;

-Avrupa ile Akdeniz'de komşu olan, tarih boyunca önemli medeniyetlere ev sahipliği yaparak, önemli ticaret merkezlerinden olan, kıtanın en gelişmiş bölgesi ve tarihi bağlarımız olan Kuzey Afrika ülkeleri,

-Doğal kaynakların çeşitliliği ve bolluğu açısından dünyanın en şanslı ülkelerinden biri olması dolayısıyla kıtada yüzyıllardır ticaret kanallarını oluşturmuş, gelişmiş ekonomisi ile G. Afrika ve

-Petrol rezervleri ve nüfusu ile öne çıkan Nijerya'dır.

İkinci öncelikli pazar sınıflaması ise mevcut duruma ilave olarak, gelecekle ilgili potansiyel arz eden pazarlardır. Bunların en başta gelenleri;

-Kıtanın tarih boyunca sömürgeleştirilemeyen tek ülkesi Etiyopya (diğeri Liberya tarih sahnesine çok sonra çıkmıştır),

-Nüfusu ile Nijerya'dan sonra Etiyopya'yla beraber kıtanın en büyükleri, dünyanın ise 6 ve 9. büyükleri olacak olan Demokratik Kongo ve Tanzanya,

-Nispeten daha oturmuş siyasi, ekonomik, sosyal yapıları ile Kenya ve Gana,

-Artan yabancı yatırımları ile dikkat çeken Mozambik ve

-Kıtadaki en büyük ikinci petrol rezervlerine sahip Angola olarak düşünülmektedir.

Bu ülkelere, Türkiye ile özel ilişkileri, nüfus ve yeni yeni ortaya çıkan doğal kaynakları ve stratejik konumları nedeniyle Sudan ve Somali'yi de dahil etmek gerekir.

KAYNAKÇA

BP Statistical Review of World Energy-2019

Jayaram K. , Kassiri O. & Y. S. Irene, (2017). The Closest Look yet at Chinese engagement in Africa**,** *Mc Kinsey and Company***.**

Johns Hopkins University, SAIS China-Africa Research Initiative http://www.sais-cari.org/chinese-investment-in-africa

Moody S, (2011).*China in Sub Saharan Africa, Demand Extracting Supply*, *Internal Affairs Review*, XX, 1.

Pekcan, R. (2020), 3. Türkiye Afrika Ekonomi ve İş Forumu açış konuşması.

Peterson A,(2018).Perceptions of Chinese Influence in Sub-Saharan Africa, *Jönköping University.*

Scissors, D. (2020). China's Global Investment in 2019; Going Out Goes Small, *The American Enterprise Institute AEI.*

Shepard, W. (2019). What China is Really Up In Africa. *Forbes.*

The State of African Cities, (2018), *The Geography of African Investment***,** United Nations Human Settlements Programme (UN-Habitat), 2018.

UNCTAD *World Investment* Report 2019-2020

World Mining Data (2019), Austria, Int. Organizing Committee for the World Mining Congress https://www.world-mining-data.info/wmd/downloads/PDF/WMD2019.pdf

World Population Prospects 2019 Online Edition. Rev. 1, UN

http://www.mfa.gov.tr, Afrika Ülke sayfaları

http://www.mfa.gov.tr/sub.tr.mfa?12d61ad6-534f-4961-a432-f8b94b5c2cef

http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa

Turkishairlines.com, (Kampanyalar ve Uçuş Ağı sekmesi), Erişim: 22.5.2019

https://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx?sCS_ChosenLang=en

https://population.un.org/wpp/

https://av.sc.com/corp-en/content/docs/2017-02-15-Ageing-report-1.pdf

https://www.aei.org/china-global-investment-tracker/